

Obsah

Několik slov k historii knihy	7
Úvod (P. Morávek, J. Litochleb)	9
Jílovský zlatonosný revír (P. Morávek)	13
Geologická situace	13
Zlatonosná ložiska	18
Minerály zlatonosných ložisek	35
Ostatní minerální společenstva	43
Vznik zlatonosných ložisek	46
Zlatonosné rozsypy	51
Dva tisíce let těžby jílovského zlata (J. Litochleb)	58
Od Keltů po začátek 19. století	59
Pokusy státu o obnovu těžby v letech 1820–1870 (J. Litochleb)	87
Útlum dolování a podpora odborníků pro jeho obnovu v letech 1870–1936 (P. Morávek, J. Litochleb)	102
Báňské podnikání v letech 1936–1958 (P. Morávek, J. Litochleb)	117
Průzkum, těžba a výroba zlata v letech 1958–1968 (P. Morávek)	146
Těžba	153
Těžební průzkum	162
Průzkum z prostředků státního rozpočtu	164
Laboratoř	172
Úprava rudnin a výroba zlata	176
Ukončení průzkumu, těžby a výroby zlata	184
Likvidace těžebního závodu v letech 1969–1971 (P. Morávek)	188
Střípky z posledního období dolování (S. Fiala, P. Morávek, A. Morysek, F. Musílek, M. Srb)	191
Krása a záludnosti jílovského zlata (P. Morávek, J. Litochleb)	215
Zachované památky hornické minulosti	227
Staré hornické práce (P. Morávek, J. Váňa)	227
Důlní mapy (P. Morávek, J. Litochleb)	236

Zlaté dukáty (P. Morávek, J. Litochleb)	245
Historické stavby a pomístní názvy (P. Morávek, J. Litochleb)	249
Pozůstatky dolování ve 20. století (P. Morávek)	260
Zpřístupnění podzemí dolů Pepř a Bohuliby (J. Pravda, P. Škácha)	264
Zaniklý sídelní a obslužný areál na Turyni (J. Vízner)	267
Konec těžby jílovského revíru? (P. Morávek)	270
Literatura	279
Tabulky	287
Terminologický slovník	301
Summary	313
Zusammenfassung	316

Několik slov k historii knihy

Přehlednou knihu o geologii a historii jílovských zlatých dolů autorů Petra Morávka a Jiřího Litochleba pod názvem Jílovské zlaté doly vydalo v roce 2002 Regionální muzeum v Jílovém u Prahy z iniciativy jeho tehdejšího ředitele ing. Otakara Vorla. Po dlouhou dobu publikace poskytovala základní informace pro návštěvníky muzea a širší veřejnost – její celý náklad je však již zcela rozebrán a zájem o ni trvá. V roce 2018 si připomínáme padesátileté výročí ukončení těžby zlata v revíru, a proto jsme přivítali iniciativu ředitelky muzea PhDr. Šárky Juřinové a nabídku České geologické služby na opětovné vydání této žádané knihy. Zlato se v Jílovém již netěží, jeho ložiska jsou však stálým předmětem geologických a historických výzkumů i zájmu širší veřejnosti. Předkládáme proto opětovné vydání této knihy, aktualizované a doplněné o výsledky činnosti muzea a výzkumy posledních patnácti let: renovaci stálé expozice zlata, muzeem nově otevřené historické stoly sv. Antonína Paduánského a stoly Halíře, archeologické a historické výzkumy spjaté se středověkou těžbou zlata a zpřístupňování důlních prací z 20. století v oblasti dolů Pepř a Bohuliby společností Montanika.

Vzhledem k věcnému obsahu a z piety k hlavnímu spoluautorovi Jiřímu Litochlebovi, který již několik let není mezi námi, jsme společný text s pouze drobnými doplňky ponechali v původním rozsahu i podobě a výsledky nových výzkumů a informace o dalším zpřístupňování jílovského podzemí zařadili do kapitoly Zachované památky hornické minulosti. Kolektiv přispěvatelů kapitoly Střípky z posledního období dolování (S. Fiala, P. Morávek, A. Morysek, F. Musílek a M. Srb) doplnilo několik dalších jmen (J. Pravda, P. Škácha, J. Váňa a J. Vízner). Doufáme, že vydání aktualizované a rozšířené podoby knihy přijmou zájemci o geologii a historii jílovského zlata s porozuměním a se stejným zájmem, i když od posledního zlatého ingotu, který vyšel z úpravny jílovských dolů, nás dnes dělí již půl století.

Je naší milou povinností poděkovat všem, kteří se na renovaci knihy podíleli: spoluautorům textových částí, autorům mnoha nových fotografií Petru Křížovi, Martinu Přibilovi, Pavlu Škáchovi, Václavu Zemkovi a dalším, grafičce jílovského muzea Kateřině Tomáškové za úpravu geologických map, obrázků a fotografií převzatých z prvního vydání knihy, recenzentovi RNDr. Josefu Klomínskému, CSc., za podnětné připomínky, vedoucímu vydavatelství České geologické služby ing. Patriku Fiferovi a redaktorům Mgr. Vlastě Čechové a PhDr. Olegu Manovi a v neposlední řadě ředitelce jílovského muzea PhDr. Šárce Juřinové za potřebnou podporu.

*Město Jílové za původ a vznik svůj děkuje výhradně a pouze tomu,
že na povrchu a v útrokách země zde nalezen byl vzácný kov – zlato...*

Úvod žádosti zastupitelstva královského horního města Jílového
zaslané c. k. ministerstvu orby dne 9. srpna 1893

Úvod

Počátek třetího tisíciletí poskytuje dobrou příležitost k tomu, abychom se na chvíli zastavili a pohlédli zpět. Jedno tisíciletí představuje neuvěřitelně dlouhé období, ve kterém se zásadním způsobem změnilo téměř vše, co se týká lidstva a jeho existenčních podmínek. Přesto však pro mnohá území existuje jednotící prvek, který přesahuje rozměr jednoho tisíciletí a jako červená nit se vine celou jejich minulostí. Pro Jílové u Prahy je to bezesporu zlato.

Zlato na Jílovsku, tak jako na mnoha dalších místech v Čechách, bylo nalezeno již před více než dvěma tisíciletími, v období keltského osídlení, několik století před Kristem. Avšak teprve o více než tisíc let později, v počátečních etapách formování českého státu na přelomu prvního a druhého tisíciletí, začalo zlato z Jílového nabývat na celospolečenském významu. Jílové vždy patřilo mezi nejdůležitější naleziště zlata v Čechách; jeho hlavním zdrojem tu však nebyla rýžoviště v náplavech Sázavy nebo jejích přítoků. Zlato z Jílového bylo z převážné části získáváno mnohem obtížnějším způsobem – dolováním v podzemí. Těžba zlata na Jílovsku dosáhla vrcholu v období panování Lucemburků v 1. polovině 14. století; úklonné doly po bohatých zlatonosných žilách dosahovaly tehdy do úctyhodných hloubek až přes 300 m.

Zlato z Jílového přinášelo nejen prospěch horním podnikatelům a obživu místnímu lidu, ale znamenalo také významný přínos pro hospodářský a společenský život celého tehdejšího českého státu. V pozdější historii se tato situace již nikdy neopakovala, přesto však jílovské zlaté doly byly po mnoho století více či méně udržovány a s nadějí i vírou obnovovány. Zlato mělo stále svoji cenu a stále lákalo.

Naposledy se v jílovských dolech intenzivně pracovalo v letech 1938–1968. Po dvou desetiletích báňského průzkumu zdejších zlatonosných ložisek byla v roce 1958 zahájena těžba, která probíhala až do roku 1968; jejím výsledkem bylo 1 133 kg ryzího zlata. Souběžně s těžbou byl prováděn rozsáhlý povrchový i báňský průzkum celého revíru. Na konci roku 1968 těžba z ekonomických důvodů skončila a v následujících letech 1969–1970 byl důlní závod likvidován. Od tohoto posledního období nás dělí padesát let – zlato již nemá svoji cenu a již neláká, nebo v jílovském podzemí již neexistuje nic, za čím by se tam člověk mohl vydávat?

Mezi mnoha českými ložisky zlata mělo Jílové zvláštní postavení; o množství vytěženého zlata a jeho významu v té které době mohou být vedeny odborné

dohady a polemiky, dva historické údaje jsou však nesporné – na žádném jiném místě v Čechách nebyly středověké dobývky na zlato tak rozsáhlé a nedosahovaly takových hloubek jako v Jílovém a na žádném jiném místě v Čechách se nenacházely přírodní agregáty zlata takové hmotnosti. To jsou také dva z možných důvodů, proč se jméno Jílové tolikrát objevovalo ve starých kronikách a pověstech i proč se lidé k Jílovému vraceli po mnoho staletí. Výjimečné vzorky zlata z jílovských dolů byly v dávných dobách odevzdávány šlechticům a do královských pokladnic, v dnešní době vzorky zlata z Jílového zdobí mnohé mineralogické sbírky našich i zahraničních muzeí. Abychom však nepodlehli neoprávněnému entuziasmu – zlato z nejvýznamnějších světových ložisek neobohacuje sbírky muzeí, protože jeho částičky v přírodním stavu většinou dosahují pouze mikroskopických rozměrů, ale desítky a stovky tun zlata získaného z často chudých rud vytvářejí rozsáhlý světový trh a umožňují výrobu šperků v množství, o kterém se nezdálo egyptským faraonům ani španělským dobyvatelům aztéckých pokladů, natož dávným jílovským těžařům.

Vývoj Země, živé i neživé přírody, probíhá v mnoha časových údobích, která se cyklicky opakují. Existenci určitých cyklů lze zjistit též v historii dolování zlata a v hornické činnosti vůbec, i když cykly v tomto případě nejsou projevem vnitřních procesů, ale odrazem souboru přírodních, společenských a technických podmínek. Specifický charakter cyklů v hornictví vyplývá z toho, že hornictví pracuje s přírodními zdroji, které mají neobnovitelný charakter – jednu vytěženou ložisko nerostné suroviny nelze po nějaké době těžít znovu. Přesto je mnoho ložisek mnohokrát znovu otevíráno a někdy s úspěchem znovu dobýváno; důvodem jsou nové technologie nebo změny cenových vztahů, které umožňují ekonomické využívání ložisek považovaných v předchozích údobích za vytěžená. Každé těžené ložisko ale postupně spěje k momentu, kdy může být objektivně považováno za skutečně vytěžené, tedy neschopné poskytnout dalšími pracemi jakýkoli produkt.

Zlato jako drahý kov má však od většiny ostatních nerostných surovin jednu výraznou odlišnost – vytěžením z ložiska se neztrácí v každodenní spotřebě jako například uhlí, železo nebo vápenec, ale z převážné části je tezaurováno nebo dále recyklováno, tudíž zůstává zachováno pro potřeby mnoha generací. Zlato tak postupně získává anonymní formu a pouze v ojedinělých případech je možné se dopátrat jeho původní proveniencí. Kdo ví, zda i ve vašem šperku není částička zlata vytěženého kdysi z jílovských zlatodolů?

Cykly v hornické činnosti nebývají pravidelné, jako je tomu například v živé přírodě, nicméně v období dvou posledních století prošlo jílovské dolování zlata dvěma cykly, které přes rozdíl v jejich obsahu a výsledcích jsou si podobné svým časovým rozpětím: v 19. století to bylo v letech 1820 až 1870, ve 20. století v letech 1936 až 1968. Tato skutečnost je důvodem, proč jsme se rozhodli neomezit se pouze na poslední období dolování ve 20. století, ale připomenout si též návaznost na toto starší období a co se událo mezi nimi, i když

převážná část starších údajů je již obsažena v několika monografiích (František Pošepný 1895, Leopold Čihák 1898, Václav Čihák 1948 aj.). Toto starší období jsme se snažili doplnit informacemi z dosud nezveřejněných archivních dokumentů.

Mnozí odborníci – a nejen oni – soudí, že o českém zlatu již bylo napsáno až příliš mnoho prací; platí to též pro jílovské zlato. Jistě, prof. dr. Jindřich Barviř za 50 let své aktivní činnosti od poloviny devadesátých let 19. století uveřejnil vedle několika hlavních prací nejméně 130 článků a zpráv o Jílovém a jeho zlatých dolech, další stovka geologických a montánně historických prací byla publikována ve druhé polovině 20. století. Tyto práce jsou však většinou přístupné pouze ve specializovaných knihovnách a archivech a jejich odborná řeč často není pro všechny čtenáře plně srozumitelná. Proto jsme přivítali iniciativu ředitele jílovského muzea ing. Otakara Vorla ke zpracování celkového pohledu na to, co se v historii jílovského dolování zlata událo ve 20. století očima těch, kteří alespoň částečně „byli při tom“. Teprve při získávání potřebných podkladů jsme si uvědomili, jak málo jich je ještě mezi námi.

Hlavním cílem této publikace je podat ucelený přehled o jílovských ložiskách zlata a o jejich významu. Pozornost je věnována zejména poslednímu období průzkumu a těžby ve 20. století, které znamenalo vyvrcholení několikasetletého úsilí o obnovu tak významné středověké produkce zlata. Charakter jílovských ložisek a souhra vnějších okolností byly příčinou, že vynaložené úsilí nekoroval očekávaný úspěch.

Tato kniha však nechce pouze dokumentovat historii a už vůbec nechce být pouhým výčtem toho, co se kdy, kde a jak událo. Snažili jsme se dopátrat, proč se tak stalo, a nalézt souvislosti; ne vždy k tomu však byly dostupné podklady. V této publikaci chceme také přispět k uvědomění si, co všechno v sobě zahrnují prosté termíny „ložisko zlata“ a „dolování zlata“, a přivést k zamyšlení nad vývojem jílovského, ale i českého „zlatokopectví“ nejen směrem do minulosti, ale i v současnosti a případně budoucnosti.

Závěrem úvodu by autoři rádi požádali čtenáře o shovívavost při posuzování úplnosti údajů týkajících se posledního období těžby a průzkumu jílovského ložiska; zatímco archiv geologické a měřičské dokumentace je v úplném souboru deponován v jílovském muzeu, archiv bývalého důlního závodu s příslušnou administrativní a technickou dokumentací byl zachován pouze ve fragmentech. Přehledné tabulky v závěru publikace, charakterizující rozsah báňského ověření revíru, zásoby zlatonosných rud a statistické údaje z posledního období těžby a průzkumu, jsou z převážné části zpracovány podle závěrečné zprávy z roku 1969 (Morávek, Morysek, Röhlich et al.).

Pro dodržení objektivity výkladu nebylo možné se vyhnout odborné terminologii. Doufáme, že tak jako bývalé pracovníky jílovských dolů, kteří zdaleka ne všichni byli původně vyučeni v oborech, ve kterých potom se zájmem a úspěšně pracovali, tak i čtenáře první setkání s odbornými termíny neodradí – k lepší

orientaci jim poslouží terminologický slovník zařazený v závěru knihy. Seznam literatury zahrnuje jak citace knižních a časopiseckých titulů zmiňovaných v jednotlivých kapitolách, tak doporučenou literaturu, kde čtenář najde další informace ke zpracovávanému tématu.

Důlní skřítek, dřevorez J. Kunderáta. Foto P. Kříž.